

Turkiye's Position in Russia's National Security Policy: Geopolitical Threats and Strategic Participation

Jahangir Karami¹

Mohamad Javad Mohamadi²

Abstract

In recent decades, due to regional developments in the Eurasian and Middle East regions and especially after the Arab Spring in 2010 the interactions between Russia and Turkey have increased. But the relations between the two countries have progressed from extensive cooperation to the border of breaking ties. The main issue in this regard is that the regional level of interactions between the two countries has become more important than any other period, and Turkey has become one of the most important issues of Russia's foreign and security policy. This article answers the question what is Turkey's position in Russia's national security policy? The hypothesis is that Turkey is a potential threat to the national security of the Russian Federation due to its special geopolitical position in the export of Russian energy resources, membership in NATO and influence in the Caucasus region, as well as limiting Russia's regional influence in the Middle East. While Turkey poses a threat, it also has important possibilities and opportunities for Russia as a strategic partner. This issue has guaranteed the continuation of relations between the two countries. To discuss about this hypothesis, the method of qualitative analysis of variables and measuring their logical relationship through data taken from books, articles and reports of reputable research centers, especially in Russia, has been used. The theoretical basis of these discussions is offensive realism, and the achievement of this article is that the correct understanding of Turkey's position in the security policy of Russia has clearly shown the possibilities and limitations of the regional relations between Iran and Russia.

Keywords: Iraqi geopolitics, Kurdistan region, fragile state, ethnic conflicts, Kurdish movement.

1. Associate Professor, Faculty of World Studies, University of Tehran, Tehran, Iran.
jkarami@ut.ac.ir

2. Master in Russian Studies, Faculty of World Studies, University of Tehran, Tehran, Iran
(Corresponding Author).
mm79342786@gmail.com

Mesopotamian Political Studies, 2023, Vol. 2, Issue 4, pp. 541-564.

Received: 30 April 2024; **Accepted:** 27 July 2024

Doi: 10.22126/mps.2024.10535.1038

Copyright © The Authors
Publisher: Razi University.

Extended Abstract

1. Introduction

Russia and Turkey have become two historical enemies since the formation of the Ottoman Empire and Russia's independence from the Mongols in the 15th century. Considering the importance of the geopolitical factor in the relations between Russia and Turkey, the main issue in this regard is that the regional level of interactions between the two countries has become more important than any other period and has made Turkey one of the most important issues of Russia's foreign and security policy. Of course, this issue does not mean that bilateral relations or extra-regional relations are less important, but it means security priorities and critical areas of conflict for both sides. This article aims to answer the question, what is Turkey's position in Russia's national security policy? The hypothesis presented is that Turkey is considered a potential threat to the national security of the Russian Federation due to its special geopolitical position in the export of Russian energy resources, NATO membership and influence in the Caucasus region, as well as limiting Russia's regional influence in the Middle East. . But Turkey, at the same time as a threat, also has important possibilities and opportunities for Russia as a strategic partner. And this matter is the guarantee of the continuation of the relations between the two countries, and despite the fragility at certain times, we still see the stability of the relations.

2. Theoretical Framework

To analyze Türkiye's position in Russia's security policy, we use Mersheimer's theory of offensive realism. In international relations, governments are forced to cooperate, compete, a combination of these two, and sometimes alliance or war in order to secure their national interests. According to Mersheimer, governments are mostly short-term power builders; That is, they have aggressive positions. Therefore, the trend of the main variables of Hachumi's realism based on the setting of the strategy can be listed as follows: the anarchic structure of the international system, the uncertainty of actors, effort to increase wealth, the creation of large armies, and the increase of international influence.

3. Methodology

To examine the hypothesis of this article, the method of qualitative analysis of variables and measuring their logical relationship through data taken from books, articles and reports of reputable research centers, especially in Russia, has been used. In this regard, especially the strategic documents of Russian national security and the last ones in 2016 and 2022 have been of special importance. In fact, the exact determination of Turkey's position in Russia's security policy depends on a clear understanding of the important aspects of the geopolitical competition of the two countries, the historical background of their relations, and the qualitative analysis of the most important current issues between the two countries in the fields of competition and cooperation. Therefore, we have adjusted the structure of the text in such a way that the process and sequence of topics can guide us to confirm the research hypothesis based on qualitative arguments.

4. Discussion

The history of relations between the two countries shows deep and deep-rooted conflicts between Ankara and Moscow. The geopolitical position of the two countries is such that they have conflict in important regional areas. Two countries have serious competition from the Black Sea to the Caucasus and the Middle East and the Mediterranean Sea. Specifically, they have important conflicts regarding Ukraine, Cyprus, Syria, and Libya. But at the same time, they have reached something in common regarding the Caucasus and Syria. In the doctrinal documents of Russia's foreign and military policy in the post-Soviet period, Turkey had a volatile position, and this issue was mainly related to the type of relations between Russia and the West during the different governments of this country. In the Russian foreign policy planning document published in 2023, the Islamic world is mentioned as the fourth priority. According to this document, member states of Islamic civilization are increasingly requested by Russia and reliable partners for it in providing security and stability and solving economic problems at the global and regional level. According to this document, Russia seeks to strengthen comprehensive and mutually beneficial cooperation with the member countries of the Organization of Islamic Cooperation, respecting their social and political systems and traditional spiritual and moral values. Based on this, Turkey's position in this document can be understood as a bilateral partner in mutual relations as well as a multilateral partner in the framework of Eurasian cooperation.

5. Conclusions & Suggestions

With the investigation and analysis of the research hypothesis, it can be concluded that Turkey has a special place in Russia's security policy at the bilateral, regional and international levels, and the regional level of these relations is much more important than the other two levels. This situation has become very important after the war in Ukraine and since 2022. So that Turkey, which is at the same time in the framework of Western cooperation in supporting Ukraine, but at the same time with a figure of more than 60 billion dollars trade with Russia is the third largest partner of this country in terms of economic relations. Turkey plays an important financial role in matters such as the exchange of prisoners and the transfer of grain from Ukraine to world markets. Russia still needs extensive relations with Turkey in the coming years, and specifically until the continuation of the war in Ukraine, and any turn in these relations in favor of the West can put Russia under a lot of pressure. At the same time, Russia has the necessary, albeit limited, tools to pressure Türkiye. Despite the encouragement and inducements of Western countries for Turkey to break ties with Russia, Ankara will continue its current role in relations with Russia both because of the wide benefits in relations with Russia and because of the dangers caused by the pressures of this country.

جایگاه ترکیه در سیاست امنیتی روسیه: تهدید ژئوپلیتیک و شریک راهبردی

جهانگیر کرمی^۱

محمدجواد محمدی^۲

چکیده

در دهه‌های اخیر بنابه اقتضای تحولات منطقه‌ای در حوزه اوراسیایی و خاورمیانه، تعاملات روسیه و ترکیه افزایش یافته و روابط دو کشور از همکاری گسترده تا مرز قطع روابط پیش رفته است. مسئله اصلی آن است که سطح منطقه‌ای تعاملات دو کشور بیش از هر دوره دیگری اهمیت یافته و ترکیه را به یکی از مهم‌ترین مسائل سیاست خارجی و امنیتی روسیه تبدیل کرده است. این مقاله بر آن است تا به این سؤال پاسخ دهد که ترکیه در سیاست امنیت ملی روسیه چه جایگاهی دارد؟ فرضیه‌ای که ارائه شده آن است که ترکیه به دلیل داشتن موقعیت ژئوپلیتیکی ویژه در صادرات منابع انرژی روسیه، عضویت در ناتو و نفوذ در منطقه قفقاز و نیز محدودسازی نفوذ منطقه‌ای روسیه در خاورمیانه، تهدیدی بالقوه برای امنیت ملی فدراسیون روسیه محسوب می‌شود که در عین تهدیدزایی، امکان‌ها و فرصت‌های مهمی را نیز برای روسیه به‌عنوان یک شریک راهبردی ایجاد می‌کند و همین موضوع ضامن تداوم روابط دو کشور بوده است. برای بررسی این فرضیه از روش تحلیل کیفی متغیرها و سنجش رابطه منطقی آن‌ها از طریق داده‌های برگرفته از کتب، مقالات و گزارش‌های مراکز معتبر پژوهشی به‌ویژه در روسیه بهره گرفته شده است. مبنای نظری این مباحث واقع‌نگری تهاجمی است و دستاورد مقاله آن است که درک درست از جایگاه ترکیه در سیاست امنیتی و روسیه، امکان‌ها و محدودیت‌های روابط منطقه‌ای ایران و روسیه را به‌روشنی نشان داده است.

واژه‌های کلیدی: روسیه، ترکیه، امنیت ملی، محیط منطقه‌ای، روابط دوجانبه.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. دانشیار دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

jkarami@ut.ac.ir

۲. کارشناس ارشد مطالعات روسیه، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

mm79342786@gmail.com

۱. مقدمه

روسیه و ترکیه از زمان شکل‌گیری امپراتوری عثمانی و استقلال روسیه از مغولان در سده پانزدهم میلادی در قامت دو دشمن تاریخی درآمده‌اند. از آن زمان منازعه بر سر حوزه دریای سیاه و بالکان تا پس از جنگ جهانی دوم در میانه‌های سده بیستم کمابیش ادامه یافته است. در دهه‌های اخیر نیز محیط امنیتی منطقه‌ای دو کشور دستخوش دگرگونی‌های زیادی شده است. بنابه اقتضای تحولات منطقه‌ای در حوزه اوراسیایی که ناشی از فروپاشی شوروی و نیز دگرگونی معادلات خاورمیانه پس از سقوط حکومت عراق و به‌ویژه پس از بهار عربی از ۲۰۱۰، تعاملات آن‌ها بیش از گذشته افزایش یافته و روابط دو کشور را دچار فراز و نشیب‌های بسیار کرده است؛ به‌طوری که مسکو و آنکارا گاه از همکاری گسترده تا مرز قطع روابط پیش رفته‌اند.

با توجه به دیرپایی عامل ژئوپلیتیک در روابط روسیه و ترکیه، مسئله اصلی در این رابطه آن است که سطح منطقه‌ای تعاملات دو کشور بیش از هر دوره دیگری اهمیت یافته و ترکیه را به یکی از مهم‌ترین مسائل سیاست خارجی و امنیتی روسیه تبدیل کرده است. البته این موضوع به معنای کم‌اهمیت بودن روابط دوجانبه یا روابط فرامنطقه‌ای نیست، بلکه منظور اولویت‌های امنیتی و حوزه‌های تعارض حیاتی برای دو طرف است. این مقاله بر آن است تا به این سؤال پاسخ دهد که ترکیه در سیاست امنیت ملی روسیه چه جایگاهی دارد؟ فرضیه‌ای که ارائه شده آن است که ترکیه به دلیل داشتن موقعیت ژئوپلیتیکی ویژه در صادرات منابع انرژی روسیه، عضویت در ناتو و نفوذ در منطقه قفقاز و نیز محدودسازی نفوذ منطقه‌ای روسیه در خاورمیانه، تهدیدی بالقوه برای امنیت ملی فدراسیون روسیه محسوب می‌شود که در عین تهدیدزایی، امکان‌ها و فرصت‌های مهمی را نیز برای روسیه به‌عنوان یک شریک راهبردی دارد و همین موضوع ضامن تداوم روابط دو کشور است و با وجود شکنندگی‌ها در مقاطع خاص، اما همچنان شاهد پایداری روابط هستیم.

برای بررسی این فرضیه از روش تحلیل کیفی متغیرها و سنجش رابطه منطقی آن‌ها از طریق داده‌های برگرفته از کتب، مقالات و گزارش‌های مراکز معتبر پژوهشی به‌ویژه در روسیه بهره گرفته شده است. در این رابطه به‌ویژه اسناد راهبردی امنیت ملی روسیه و آخرین آن‌ها در سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۲۲ از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مبنای نظری این مباحث واقع‌نگری ته‌اجمی است و تلاش شده تا منطق و الگوی مباحث بر اساس مفاهیم برگرفته از این نظریه تنظیم و ارائه شود.

۲. پیشینه پژوهش

تا کنون تحقیق‌ها و پژوهش‌های متعددی به قلم محققان و پژوهشگران روسی و ایرانی و دیگران درباره سیاست امنیت ملی فدراسیون روسیه و روابط بین روسیه و ترکیه در حوزه‌های سیاسی و اقتصادی منتشر شده و بخش قابل توجهی از آنها به صورت ویژه به سیاست خارجی فدراسیون روسیه در دوره پوتین پرداخته‌اند که در اینجا به برخی از آنها اشاره می‌شود.

الگ میخائیلوف در مقاله‌ای تحت عنوان «ایجاد تصویر دشمن» به تجزیه و تحلیل تبلیغات رسانه‌های روسیه بعد از حادثه انهدام هواپیمای سوخو-۲۴ روسیه به وسیله جنگنده اف-۱۶ ترکیه در شمال سوریه پرداخته و هدف این تبلیغات را سرد کردن روابط بین ترکیه و روسیه ارزیابی کرده است. وی معتقد است که بین دو کشور تناقضات جدی در فهم موقعیتشان در خاور نزدیک و آینده سوریه وجود دارد که این امر وضعیت بحرانی بین دو کشور ایجاد کرده و دو کشور باید بکوشند از رویارویی مستقیم خودداری کنند. نتیجه آنکه سردی روابط با ترکیه تأثیر منفی بر امنیت ملی روسیه خواهد داشت.

مجله فرانسوی چشم‌انداز روسیه در شماره ۶۹ خود مقاله‌ای به قلم رمی بورژا با عنوان «انرژی مبنای ارتباطات روسیه و ترکیه» به نقش انرژی در شکل‌دهی و تداوم ارتباطات بین ترکیه و روسیه پرداخته و معتقد است با وجود موفقیت انرژی در ارتباطات بین روسیه و ترکیه، این دو کشور باید مشکلات تعادل و پایداری مدل توسعه خود را حل کنند. نویسنده مقاله عمده این مشکلات را خاصیت جهت‌گیری اروپایی اقتصاد آنها دانسته است. در زمانی که روسیه تلاش می‌کند صادرات منابع انرژی خود را به سمت آسیا توسعه دهد، ترکیه مبادلات اقتصادی با شرکای خاور نزدیک خود را تشدید می‌کند. نویسنده مدعی است چندجته بودن اقتصاد دو کشور می‌تواند زمینه همکاری و رقابت را بیشتر فراهم آورد.

ایگور نیکولایویچ پانکراتنکو مقاله‌ای با عنوان «روسیه و ترکیه، روابط ظریف و پیچیده» در اواخر سال ۲۰۱۵ مرکز ارزیابی و پیش‌بینی استراتژیک روسیه به چاپ رسانده است. او به چالش‌های ایجادشده در روابط دو کشور بر سر موضوع سوریه اشاره کرده و معتقد است روابط بین روسیه و ترکیه همیشه با رقابت همراه بوده است که با اندکی تنظیمات جزئی در روابط، مشروط بر تغییرات عمومی و وضعیت‌های بین‌المللی، می‌توان دشمن را به رقیب تبدیل کرد.

نویسنده معتقد است حزب عدالت و توسعه در ترکیه توانسته با نفوذ بسیار بالای خود به یک قدرت سیاسی و سیستماتیک تبدیل شود. نتیجه آنکه معذرت‌خواهی از سوی ترکیه و چشم‌پوشی از سوی روسیه می‌تواند روابط دوجانبه مثبتی بین دو کشور به وجود آورد که از تجمع روندهای منفی بین آن‌ها جلوگیری می‌کند.

در ایران نیز مطالعات گوناگونی درباره روابط روسیه و ترکیه وجود دارد. کرمی و نجفی در مقاله‌ای با عنوان «همکاری‌های روسیه و ترکیه: هدف‌ها، گستره و چشم‌اندازها»، به بررسی این موضوع پرداخته‌اند و بر گستره همکاری‌ها و آن‌هم بیشتر از منظر روسیه متمرکز شده‌اند. آنان با مطالعه وضعیت رو به رشد روابط دو کشور مدعی‌اند که در حال حاضر انگیزه‌های اقتصادی سبب شده دو دولت همکاری را بر تعارض مقدم بشمارند، به‌ویژه در حوزه انرژی که ترکیه واردکننده و روسیه صادرکننده بزرگی در این زمینه است. انرژی نقش بسیار مهمی در روابط دو کشور دارد و افزایش ارزش مالی روابط دو طرف نشان‌دهنده قوت روابط میان ملت‌های روسیه و ترکیه است. نکته مهم در رابطه با این پژوهش‌ها آن است که کمتر به جایگاه و نقش ترکیه در سیاست امنیتی روسیه پرداخته‌اند. از این‌رو، هدف نگارندگان مقاله حاضر این است که با بررسی مهم‌ترین اسناد امنیت ملی روسیه و نیز تحلیل‌های مرتبط با سیاست خارجی این کشور در قبال ترکیه، به ارائه تحلیلی روشن‌تر و متمرکز بر دو مقوله تهدید و محیط ژئوپلیتیک در این رابطه پردازند.

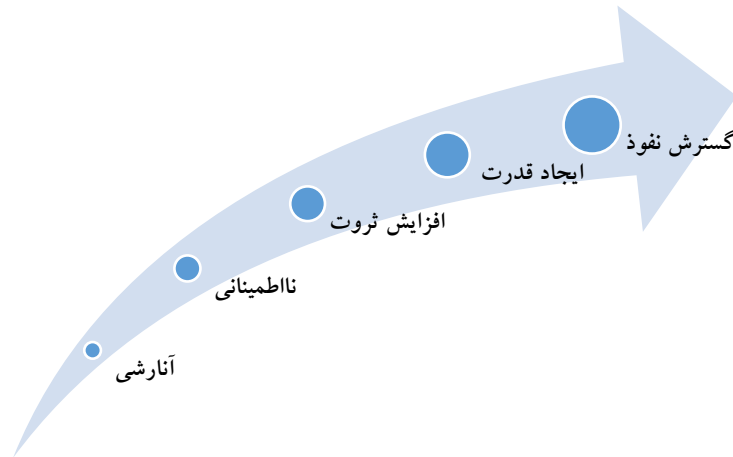
۳. مبانی نظری

برای تحلیل جایگاه ترکیه در سیاست امنیتی روسیه، از نظریه واقع‌نگری تهاجمی مرشایمر بهره گرفته‌ایم. در روابط بین‌الملل، دولت‌ها برای تأمین منافع ملی خود، از همکاری، رقابت، ترکیبی از این دو و گاه نیز اتحاد و یا جنگ ناگزیرند. عموم نظریه‌های روابط بین‌الملل قائل به وجود همه این وضعیت‌ها هستند؛ اما برخی در تجویز راهکار برای دولت‌ها بر ابعاد همکاری‌جویانه‌تر تأکید دارند و برخی نیز ابعاد رقابتی را مهم‌تر می‌دانند. به‌طور کلی می‌توان ادعای مکتب واقع‌نگری را تبیین ابعاد رقابتی‌تر روابط بین‌الملل دانست؛ زیرا سیاست بین‌الملل را عرصه حضور و نفوذ و رقابت دولت‌ها می‌دانند که در تلاش برای تأمین منافع ملی خود می‌کوشند تا قدرت خود را در ابعاد اقتصادی و نظامی افزایش دهند و داور نهایی را در عرصه منافع ملی و در محیط جهانی قدرت

می‌دانند، اما از آنجا که قدرت به رقابت منجر شده و منازعه و جنگ شکل می‌گیرد، به‌ناگزیر مسیر اتحاد، ائتلاف، بازدارندگی و دیپلماسی را در پیش می‌گیرند که می‌تواند به تعدیل و تلطیف رقابت بینجامد و محیط بین‌المللی را برای دوره‌هایی کوتاه وارد صلح و امنیت کند.

نظریه واقع‌نگری در تحلیل و تبیین محیط بین‌المللی تفاسیر گوناگونی دارد. برخی همچنان با خوانشی «سنتی و کلاسیک»، بر اهمیت دولت‌ها تأکید دارند؛ اما برخی دیگر برای پاسخ‌گویی به نقدهای نهادگرایان و ساختارگرایان، خوانشی «نوگرا و ساختاری» تر عرضه کرده‌اند و اهمیت محیط آنارشیک بین‌المللی به‌عنوان یک ساختار محاط بر رفتار دولت‌ها را برجسته ساخته‌اند. در تحولی جدیدتر، برخی بر اهمیت انگیزه‌ها و قدرت «تهاجمی» دولت‌ها و تلاش برای هژمونی بین‌المللی و در مقابل نیز گروهی بر اولویت امنیت و نه قدرت و بلکه نگرانی از تهدید و تلاش برای موازنه تهدید و نگرش «دفاعی» تأکید می‌کنند (مشیرزاده، ۱۳۹۸: ۷۳). لذا می‌توان نه از یک نظریه بلکه از نظریه‌های مختلف در چارچوب مکتب یا نگرش واقع‌گرا سخن گفت.

در گونه تهاجمی واقع‌نگری، جان مرشایمر برای تحلیل سیاست بین‌الملل پنج فرضیه را مطرح می‌کند. فرضیه نخست او ریشه ناامنی بین‌المللی و روابط ناامن میان دولت‌ها را در ساختار هرج‌ومرج‌گونه سیاست بین‌الملل می‌بیند. فرضیه دوم آن است که قدرت‌های بزرگ ذاتاً قابلیت هجومی صدمه زدن به رقبای خود را دارند. فرضیه سوم به نااطمینانی از انگیزه‌های رقبا اختصاص دارد. فرضیه چهارم بر امر بقا به‌عنوان هدف اصلی همه دولت‌ها و سرانجام فرضیه پنجم بر عقلایی بودن دولت‌ها تأکید می‌کند (مرشایمر، ۱۳۸۸: ۳۴-۳۶). بر اساس این مفروضات، قدرت‌های بزرگ در راستای دستیابی به قدرت نسبی، از راهبردهای جنگ، طعمه‌گذاری و تهدید برای فرسایش و آتش‌بیاری معرکه استفاده می‌کنند و قدرت‌هایی که خواستار حفظ وضع موجودند نیز از راهبردهایی چون موازنه‌سازی، واگذاری مسئولیت، دنباله‌روی و ساکت‌سازی بهره می‌گیرند. از نگاه مرشایمر، دولت‌ها عمدتاً بیشینه‌سازان قدرت کوتاه‌مدت هستند؛ یعنی مواضع تهاجمی دارند (برچیل و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۰). لذا می‌توان روند متغیرهای اصلی واقع‌گرایی هجومی را بر اساس تنظیم راهبرد به این ترتیب برشمرد: ساختار آنارشی نظام بین‌المللی، نااطمینانی بازیگران، تلاش برای افزایش ثروت، ایجاد ارتش‌های بزرگ و افزایش نفوذ بین‌المللی که در نمودار زیر نشان داده شده است:

نمودار ۱. مدل تحلیلی واقع‌گرایی هجومی

(منبع: نگارندگان)

لذا به نظر می‌رسد بررسی جایگاه ترکیه در سیاست امنیت ملی روسیه در دوران پوتین بر اساس نظریه واقع‌گرایی و گونه هجومی آن بیشتر قابل تبیین و تحلیل است؛ زیرا اقدامات این کشور در مواردی چون جنگ گرجستان، سوریه و اوکراین به‌طور مشخص با نظریه واقع‌گرایی تهاجمی قابل درک است و از طرفی نیز دولت روسیه در جست‌وجوی امنیتی نسبتاً پایدار به دنبال منافع خود در یک نظام بین‌المللی چندقطبی است و سعی دارد واکنش تدافعی خود را به‌صورت موازنه‌سازی و بازدارندگی قدرت‌های تهدیدکننده نشان دهد. موازنه‌سازی اولین و مهم‌ترین راهبرد کشورهای تدافعی عاقل در شرایط تهدیدکننده و ناامن آنارشیک است. تجلی و نمود طبیعی راهبرد موازنه‌سازی عبارت است از تأسیس اتحادها و تشکیل ائتلاف‌های نظامی و غیرنظامی در سطوح منطقه‌ای و جهانی. کشورها وقتی احساس کنند که امنیت و بقا در اتحاد و ائتلاف با دیگر کشورها بهتر و بیشتر از اقدام یک‌جانبه تأمین و تضمین می‌شود، به این امر دست می‌زنند.

بر اساس این تمهید نظری، می‌توان دریافت که نظریه واقع‌گرایی به‌ویژه در شکل هجومی آن در ارتباط با نقش منطقه‌ای روسیه و به‌ویژه مسائل گوناگونی که با ترکیه دارد، می‌تواند امکان‌های نظری مهمی را برای تحلیل و تبیین این موضوع در اختیار ما قرار دهد و در رابطه با نقش و جایگاه ترکیه نیز این نظریه به‌ویژه در گونه هجومی آن می‌تواند این نقش و جایگاه را به‌خوبی روشن کند.

۴. مسائل ماندگار و روابط پرنوسان روسیه و ترکیه

در حال حاضر در روابط روسیه و ترکیه بسیاری از مسائل وجود دارد که به سطح نزدیکی یا دوری همکاری‌های اقتصادی بین دو کشور وابسته نیست و بیشتر ماهیت ژئوپلیتیک دارد و این امر می‌تواند پایداری این مشکلات و تناقضات را به دنبال داشته باشد. در شرایط کنونی در روابط بین روسیه و ترکیه تناقضات جدی در مسائلی مانند درگیری‌های پیرامون اوکراین و کریمه و مسائل دیگر منطقه‌ای و بین‌المللی مشاهده می‌شود.

به‌طور کلی موارد بسیاری را می‌توان به رقابت ژئوپلیتیک بین امپراتوری‌های سابق نسبت داد که برای نفوذ در منطقه خود و فراتر از آن مبارزه می‌کنند. مشکل خاص تناقض در این مسائل مربوط به حضور و دخالت بازیگران خارجی و تهدیدات جدید است که بیشتر آن به تروریسم بین‌المللی و بی‌ثباتی جهانی در بسیاری از کشورها از جمله روسیه و ترکیه مربوط می‌شود. به همین منظور، برای نزدیک شدن دیدگاه‌های دو کشور در مسائل منطقه‌ای و خاورمیانه به یکدیگر، نوامبر ۲۰۰۱ «طرح اقدام برای توسعه همکاری روسیه و ترکیه در اوراسیا» به امضا رسید. بر اساس این طرح، هدف اصلی این همکاری تسهیل در حل و فصل درگیری‌ها برای حصول اطمینان از ثبات و پایداری در توسعه اقتصادی در مناطقی مانند خاورمیانه، قفقاز جنوبی، آسیای مرکزی، افغانستان، منطقه دریای سیاه، مدیترانه، بالکان و قبرس و فهم و درک حقوق بین‌الملل و حقوق فردی و دموکراسی عنوان شده است (Ulychenko & Shlykov, 2014: 4).

بیشتر اختلافات منطقه‌ای روسیه و ترکیه ریشه‌های تاریخی عمیق دارند و وجود این تناقضات در روابط دوجانبه دو کشور، از زمان حضور امپراتوری عثمانی و امپراتوری روسیه، تداوم دارد. یکی از این مناطق که در آن منافع روسیه و ترکیه با هم تلاقی دارند منطقه قفقاز است. از نظر تاریخی به دلیل نزدیکی جغرافیایی و موقعیت استراتژیکی این منطقه به روسیه، ترکیه و ایران، منافی را برای آن‌ها به دنبال دارد. دیگر بازیگرانی که در حال حاضر در این منطقه منافی را دنبال می‌کنند ایالات متحده و اتحادیه اروپا هستند. با توجه به این منافع به‌ویژه برای بازیگران غیرمنطقه‌ای، نزدیکی به قفقاز شمالی نیز بیشتر شده است؛ زیرا قفقاز به‌طور کلی نقش مهمی به‌عنوان کریدور انرژی برای حمل و نقل انرژی دارد. به همین دلیل روسیه بر اقدامات همه کشورها در تغییر موقعیت قومی و تاریخی در این منطقه بسیار حساس است.

اختلافات مربوط به وضعیت اوکراین و کریمه نیز باعث سختی روابط بین ترکیه و روسیه بعد از فروپاشی شوروی شده است. پس از ورود شبه‌جزیره کریمه در ترکیب روسیه، در بالاترین سطوح حکومتی ترکیه اعلام شد که کریمه را بخشی از روسیه نمی‌دانند و در مورد وضعیت تاتارهای کریمه اظهار نگرانی کردند. در مارس ۲۰۱۶ اردوغان پس از دیدار با رئیس‌جمهور اوکراین، در کنفرانس مطبوعاتی اعلام کرد: «یک بار دیگر می‌خواهم به صورت واضح و روشن بگویم که ترکیه هیچ‌گاه ضمیمه نمودن کریمه به روسیه را قانونی ندانسته و نخواهد دانست.» ترکیه همچنین در مورد تغییر در وضعیت ژئوپلیتیک در دریای سیاه بعد از الحاق کریمه به روسیه اظهار نگرانی کرد. با این حال، قابل توجه است که ترکیه به صورت رسمی به تحریم‌های ضد روسی غرب نپیوست. در اوت ۲۰۱۵ اردوغان با رئیس‌مجلس کریمه-تاتاری آقای چوباروف دیدار کرد. علاوه بر این، در آنکارا کنگره جهانی تاتارهای کریمه برگزار شد که در آن انتقاد شدیدی به اقدامات روسیه در کریمه صورت گرفت. در ژانویه ۲۰۱۶ با حمایت ترکیه، تاتارهای کریمه درخواست مجوز برای تحصیل در استان مستقل خرسونسکا از دولت اوکراین کردند که بوجه این اقدام توسط ترکیه تأمین شد (Маркедонов, 2016).

روسیه و ترکیه دیدگاه‌های متفاوتی برای حل وضعیت اطراف قبرس دارند. جزیره قبرس اهمیت بالایی برای موقعیت و امنیت ترکیه در دریای مدیترانه دارد. علاوه بر این، آنکارا نگران سرنوشت ترک‌های قبرس است. اخیراً کشف ذخایر و منابع انرژی چشمگیر در قبرس نقش ژئوپلیتیکی و استراتژی این جزیره را تقویت کرده است. پس از حمله ترکیه به قبرس در تابستان ۱۹۷۴ تا کنون مسئله حل درگیری‌های قبرس جایگاه مهم و ویژه‌ای در سیاست خارجی ترکیه دارد. برای روسیه مسئله قبرس اهمیت قابل توجهی در تقویت موقعیت آن در شرق مدیترانه و در خاورمیانه دارد (کرمی و نجفی، ۱۳۹۰). علاوه بر این، روسیه ارتباط ویژه‌ای با مسیحیان ارتدوکس یونانی ساکن قبرس دارد. دیدگاه‌های متفاوت روسیه و ترکیه در این موضوع ناشی از قرارداد بین روسیه و قبرس در سال ۱۹۹۶-۹۷ درباره واگذاری سیستم‌های موشکی دفاع هوایی اس-۳۰۰ است. امکان استفاده از موشک اس-۳۰۰ در قبرس موجب واکنش عصبی ترکیه شد؛ هرچند روسیه بارها تأکید کرده است که اس-۳۰۰ یک سامانه دفاعی است و هیچ تهدیدی برای ترکیه به همراه ندارد و قادر به تغییر تعادل قدرت در جزیره نیست و این توافق‌نامه بیشتر ماهیت اقتصادی بین دو کشور مستقل دارد. با این حال ترکیه رسماً یک جهت‌گیری سیاسی علیه منافع خود و

تهدیدی برای بخش ترکیه‌ای جزیره و امنیت آن مشاهده کرد. در این شرایط باید توجه داشت که این رویدادها در زمینه رقابت منطقه‌ای روسیه با ترکیه در آسیای مرکزی و جنوب قفقاز به وقوع پیوست و دو طرف همدیگر را به حمایت از مبارزان چچن و کرد متهم کردند. هرچند در سال ۱۹۹۷ روسیه به ترکیه نیز هلی‌کوپتر نظامی برای مبارزه با کردهای مسلح فروخت. در ادامه در نتیجه فشار به قبرس و روسیه فدراتیو از طرف ترکیه، آمریکا و اتحادیه اروپا تصمیم گرفته شد که اس-۳۰۰ نه در قبرس بلکه در کریت در جزیره یونان مستقر شود. به این ترتیب مشکلی که می‌توانست به سمت وخامت جدی روابط روسیه و ترکیه پیش برود حل شد (, Кантемиров, 2010).

به هر حال، با مروری بر روابط دو کشور دریافتیم که مسکو و آنکارا در زمینه‌های مختلفی دچار تعارض و اختلاف هستند. به تعبیر دیمیتار بیچف، روابط این دو کشور همواره با دوگانگی همراه بوده است، اما در عین تضاد و تعارض، منافع همپوشان و پیوندهای مثبتشان را به‌خوبی مدیریت کرده‌اند (بیچف، ۱۴۰۰: ۱۵۱). این مدیریت تعارض تخاصم موضوعی است که از سیاست عمل‌گرایانه دو دولت سرچشمه می‌گیرد.

۵. نگرش امنیتی روسیه به جایگاه ترکیه

روسیه پساشوروی با تحولی بنیادین در آموزه‌ها و رویکرد به جهان و مناطق مختلف به بازتعریف تعاملاتش با سایر کشورها پرداخت. در این میان، نگاه به ترکیه نیز به‌عنوان عضوی از ناتو دگرگون شد و با تحولاتی که در نظام سیاسی ترکیه و بازگشت به گونه‌ای هویت و آموزه نوعثمانی و رفتارهای منطقه‌ای جدید رخ نمود، طبعاً سیاست خارجی روسیه و نگرش امنیتی آن به آنکارا دستخوش بازاندیشی شد و مجموعه‌ای از مسائل پدید آمد که نقش و جایگاه امنیتی ترکیه را از منظر کرملین به‌گونه‌ای دیگر رقم زد. *تال مایع علوم انسانی*

در حال حاضر روابط روسیه و ترکیه که قرن‌ها تداوم داشته تغییرات جدی متحمل شده است. آن‌ها از روابطی نسبتاً تیره به سمت روابطی بهتر گام برداشته‌اند که عمدتاً هم به دلیل وضعیت سیاسی و نظامی خاورمیانه در تغییر بوده‌اند. در بسیاری از موارد روابط بین دو کشور با مطالعه وضعیت بین‌المللی قابل توضیح است. با این حال، بحران‌ها و مشکلات سیاسی و نظامی که از خاورمیانه تا اوکراین تداوم یافته، جاه‌طلبی‌های جدید ترکیه به‌طور طبیعی به یک رویارویی نظامی در منطقه تبدیل شده است. در واقع، رویکرد سیاسی و نظامی ترکیه را موقعیت ژئواستراتژیک آن

در تقاطع اروپا و آسیا، عضویت در ناتو، رابطه با رهبران قدرت‌های جهانی (در درجه اول با ایالات متحده، کشورهای اروپایی و روسیه) و همچنین نقش آن در جهان اسلام، تمایل برای داشتن نقش واسطه یا میانجی‌گر در جهان اسلام و حل مشکلات منطقه‌ای و ایجاد گفت‌وگو بین تمدن شرق و غرب تعیین می‌کند (Ганиев, 2012). از این رو، ترکیه‌ای جدید در دهه‌های آغازین سده جدید ظهور کرده که رفتار خارجی آن برای روسیه پیامدهای امنیتی مهمی داشته است.

در اسناد دکترین سیاست خارجی و نظامی روسیه در دوره پسا شوروی، ترکیه از جایگاهی پرنوسان برخوردار بوده و این موضوع نیز عمدتاً به نوع روابط روسیه و غرب در دوره حکومت‌های مختلف این کشور ارتباط داشته است (کرمی، ۱۳۸۸). روند تحول تدریجی این موضوع به‌ویژه با ظهور اسلام‌گرایان از اواخر دهه ۱۹۹۰ و آغاز سده جدید شروع شده و همچنان ادامه دارد. در این شرایط جدید، هدف اصلی رویکرد نظامی و سیاسی ترکیه رساندن قابلیت نظامی کشور به سطحی است که ثبات سیاسی داخلی و منافع استراتژی ملی را تضمین کند (Сыздыкова, 2012). در دستیابی به این هدف نقش ویژه نیروهای مسلح ترکیه در ناتو و وضعیت سیاسی کشورها تعیین‌کننده است. با حمایت و پشتیبانی سطح بالایی از بودجه نظامی (حدود ۱۰ میلیارد دلار)، گسترش و تعمیق روابط نظامی و سیاسی با کشورهای عضو ناتو و چین، این هدف تضمین می‌شود (Заблотск И & Ларинцев, 2016).

ترکیه در طول تاریخ خود، بدون احتساب درگیری‌های محلی، ۱۲ بار با روسیه جنگیده است. آخرین جنگ حدود ۱۰۰ سال پیش در زمان جنگ جهانی اول بوده است (Анастасия Анушевская, 2015). در دوره جنگ سرد و البته تا کنون ترکیه همچنان در بلوک غرب حضور دارد و صرفاً عمل‌گرایی دوره اسلام‌گرایان و نیازهای اقتصادی و انرژی ترکیه باعث بهبود همکاری‌های اقتصادی با مسکو شده است. ساقط کردن بمب‌افکن سوخو-۲۴ روسیه در این اواخر باعث پاسخ شدید روسیه شد که به اعمال تحریم‌های اقتصادی ترکیه انجامید و ممنوعیت‌هایی برای گذراندن تعطیلات در ترکیه از سوی روس‌ها و تحریم توریستی و همچنین محدودیت جدی برای تجارت ترکیه در پی داشت (Фёдоров, 2015). اما نیاز مسکو به حفظ بزرگ‌ترین بازار انرژی خود، به کاهش روابط آمریکا و ترکیه و نیز تأمین منافع مشترک در سوریه (اسلدن و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۸) و طبیعتاً نیاز ترکیه به بازار روسیه و از آن مهم‌تر انرژی این کشور و منافع مشترک در سوریه زمینه را برای بازسازی روابط دو طرف و کاهش ابعاد امنیتی و

تهدیدآمیز متقابل فراهم آورد. از این رو، از زمان پایان جنگ سرد نگرش امنیتی روسیه به بازیگری منطقه‌ای ترکیه متحول شده و این موضوع در اسناد راهبردی این کشور نمود یافته است.

لذا در سند تدبیر سیاست خارجی روسیه که در سال ۲۰۲۳ منتشر شده، بر جهان اسلام به‌عنوان اولویت چهارم اشاره شده است. بر اساس این سند، کشورهای عضو تمدن دوست اسلامی که چشم‌انداز زیادی برای تثبیت خود به‌عنوان مرکز مستقل توسعه جهانی در یک جهان چندمرکزی دارند، به‌طور فزاینده‌ای مورد درخواست روسیه و شرکای قابل اعتمادی برای آن در تأمین امنیت و ثبات و همچنین در حل مشکلات اقتصادی در سطح جهانی و منطقه‌ای هستند. روسیه به‌دنبال تقویت همکاری همه‌جانبه سودمند متقابل با کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی با احترام به نظام‌های اجتماعی و سیاسی و ارزش‌های سنتی معنوی و اخلاقی آن‌هاست. همچنین در ادامه بر توسعه همکاری‌های همه‌جانبه و قابل اعتماد با جمهوری اسلامی ایران، حمایت همه‌جانبه از جمهوری عربی سوریه و تعمیق مشارکت چندجانبه و دوجانبه با جمهوری ترکیه، پادشاهی عربستان سعودی، جمهوری عربی مصر و سایر کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی، با توجه به میزان حاکمیت و سازنده بودن سیاست خود در قبال فدراسیون روسیه، تأکید شده است (The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation, 2023). بر این اساس می‌توان جایگاه ترکیه را در این سند به‌عنوان یک شریک دوجانبه در روابط متقابل و نیز شریک چندجانبه در قالب همکاری‌های اوراسیایی درک کرد.

اما در عمل جایگاه دولت ترکیه برای منافع منطقه‌ای روسیه فراتر از تعارفات مرسوم در اظهارات دیپلماتیک یا آرزوهای نهفته در بندهای اسناد راهبردی است و لذا تهدیدهای مختلفی داشته و دارد که می‌توان مهم‌ترین آن‌ها را در رقابت بر سر نفوذ در منطقه خاورمیانه، قفقاز، حوزه دریای سیاه، حوزه دریای مدیترانه و به‌ویژه مسائل مربوط به قبرس و لیبی دانست. همچنین ترکیه گروه‌های مسلح کرد و جدایی طلب را به‌عنوان یکی از تهدیدات اصلی برای امنیت ملی خود می‌بیند، اما روسیه تنها به سازمان‌های تروریستی از جمله داعش به‌عنوان تهدید می‌نگرد و کردها را به‌عنوان نیرویی که علیه داعش مبارزه می‌کنند می‌بیند.

حتی در مسائل مربوط به انرژی ترکیه سعی می‌کند وابستگی خود به روسیه را به‌وسیله تنوع‌بخشی به منابع و مشارکت در پروژه‌های حمل‌ونقل و رقابت با روسیه کاهش دهد، به‌ویژه احداث خط لوله برای انتقال انرژی از کشورهای ایران، اسرائیل، آذربایجان، قزاقستان و ترکمنستان

به بازار اروپا؛ اما روسیه نیز به نوبه خود تلاش می‌کند فاکتور انرژی را به عنوان یک منبع ثابت و پایدار درآمد ارزی حفظ کند و همچنین از آن به عنوان یک ابزار اقتصادی در سیاست خارجی برای نفوذ در ترکیه و دیگر کشورها استفاده کند (Weitz, 2010).

از این رو، با وجود تلاش‌های دو دولت روسیه و ترکیه برای برقراری روابط گسترده که به ویژه پس از جنگ اوکراین از سال ۲۰۲۲ به روشنی ادامه یافته است، مسکو و آنکارا همچنان بر سر طیفی از مسائل منطقه‌ای از اوکراین تا قفقاز، خاورمیانه و شمال آفریقا و حوزه دریای مدیترانه با یکدیگر اختلاف دارند و در این رابطه دو طرف برای منافع یکدیگر تهدید امنیتی محسوب می‌شوند؛ اما نکته مهم در این رابطه همکاری‌های گسترده است که در حال حاضر در سطح دوجانبه به ارقام شگفت‌آوری منجر شده و ترکیه به سومین شریک تجاری روسیه در سال ۲۰۲۴ تبدیل شده که در ادامه به بررسی این وجه از روابط می‌پردازیم.

۶. مشارکت راهبردی در بستر تهدیدها

روسیه و ترکیه به عنوان دو کشور که در نقطه اتصال اروپا و آسیا در یک موقعیت جغرافیایی قرار دارند، مراحل توسعه یکسانی را نیز گذرانده‌اند و از امپراتوری تا انقلاب و جنگ‌های داخلی را طی کرده‌اند تا به دولت‌های مدرن امروزی رسیده‌اند. علاوه بر این، رابطه روسیه و ترکیه در طول ۵۰۰ سال تغییرات چشمگیری داشته است؛ به گونه‌ای که علاوه بر تحولات داخلی، با تغییرات بین‌المللی نیز به طور کلی مرتبط بوده است. از نظر تاریخی اختلاف میان روسیه و ترکیه به طور مستقیم با مسائل ژئوپلیتیک مرتبط است. در طول تاریخ روابط روسیه و ترکیه بسیار پیچیده بوده است. تغییرات قابل توجه پایداری در این روابط صورت پذیرفته که از جنگ به توافق صلح و از رویارویی به همکاری دگرگون شده است. این تغییرات به ویژه پس از فروپاشی شوروی و سیستم دوقطبی و از آغاز برخوردهای ژئوپلیتیکی روسیه و ترکیه در دوران پساشوروی و در خاورمیانه پویایی ویژه‌ای به خود گرفته است. تا آغاز قرن بیستم اقدامات متقابل منطقه‌ای دو کشور منجر به جنگ و ادغام سرزمین‌ها شد. در ادامه تغییرات داخلی و خارجی باعث شد شرایطی برای همکاری منطقه‌ای در مواردی که قبلاً مشکلاتی را ایجاد نموده بود مانند بالکان و قفقاز فراهم شود.

از دهه ۴۰ قرن بیستم سوءظن متقابل و بی‌اعتمادی بین شوروی و ترکیه دلیل اصلی بحرانی شدن روابط بود که باعث پیوستن ترکیه به ناتو در سال ۱۹۵۲ شد. این امر روابط دو کشور را در دهه‌های آینده و حتی تا امروز تحت تأثیر قرار داد. روابط دوجانبه به ویژه پس از فروپاشی شوروی

و پایان جهان دوقطبی، پویایی جدیدی در شرایط بی‌ثباتی جهانی و منطقه‌ای پیدا کرد. با فروپاشی شوروی، روابط بین روسیه و ترکیه کاملاً متفاوت شد. تلاش‌های ترکیه برای تقویت نفوذ خود در دولت‌های مستقل جدید به یک فاجعه در فضای پساشوروی تبدیل شد که تا پایان قرن ۲۰ ادامه داشت. به این ترتیب تجزیه و تحلیل روابط روسیه و ترکیه نشان می‌دهد ویژگی تاریخی این روابط مانند موج و یا جزر و مد است، یعنی فاقد توسعه پایدار و پیشرفته است.

از شروع سال ۲۰۰۰ مرحله جدیدی در روابط بین روسیه و ترکیه آغاز شد و همکاری نزدیک در زمینه‌های تجاری و اقتصادی و انرژی و مسائل امنیتی شکل گرفت که نشان داد توانایی ترکیه و روسیه برای پیدا کردن نقاط مشترک با یکدیگر زیاد است و منافع آن‌ها با هم منطبق می‌شوند. در این رابطه می‌توان از خطوط انتقال جریان آبی و جریان ترکی یاد کرد که در کنار سایر اقلام تجاری، مبادلات دو کشور را به رقم بی‌سابقه ۶۰ میلیارد دلار در سال رسانده است. خط لوله بلو استریم گاز طبیعی روسیه را از زیر دریای سیاه به ترکیه و نیز ترک استریم از طریق دریای سیاه گاز را به ترکیه منتقل می‌کند. پیشنهاد این پروژه توسط رئیس‌جمهور روسیه، ولادیمیر پوتین، در ۱ دسامبر ۲۰۱۴ در جریان یک سفر دولتی به ترکیه ارائه شد و در سال ۲۰۲۱ به بهره‌برداری رسید. اما یکی از جنجالی‌ترین پروژه‌های همکاری روسیه و ترکیه فروش موشک‌های اس-۴۰۰ بود که قرارداد فروش آن در سال ۲۰۱۷ میان دو کشور امضا شد و سال بعد اولین محموله آن تحویل شد. این قرارداد با توجه به رقابت‌های دو کشور در حوزه‌های مختلف و از آن مهم‌تر، عضویت ترکیه در سازمان پیمان آتلانتیک شمالی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود. اگرچه هدف ترکیه صرفاً تقویت قدرت نظامی و واکنش به عدم فروش جنگنده‌های پیشرفته از سوی آمریکا نبود و در این رفتار بایستی گونه‌ای نمایش استقلال عمل در سیاست خارجی و همین‌طور تلاش برای همراه‌سازی دیگر بلوک‌های قدرت جهانی را نیز مورد توجه قرار داد.

وقوع حجم زیادی از توافقات و قراردادهای بین روسیه و ترکیه به نوبه خود به تعیین بهتر اولویت‌های همکاری و حل مشکلات کمک می‌کند و مبنایی برای توافقات جدید و کمک به تعمیق و تنوع‌بخشی به روابط روسیه و ترکیه ایجاد می‌کند. با این حال شکاف روابط تجاری و اقتصادی و تهدید به تعطیل شدن پروژه‌های بزرگ انرژی مانند نیروگاه هسته‌ای «آکویو» و خط لوله گازی «جریان ترک» پس از حادثه نوامبر ۲۰۱۵ در رابطه با سوخو-۲۴ روسیه نشان داد قراردادهای و توافقات اقتصادی کمکی به آشتی روابط سیاسی دو کشور نمی‌کند و تا حد زیادی

این امر به دلیل بی‌اعتمادی متقابل است. به این ترتیب اختلاف دیدگاه‌های ژئوپلیتیک تأثیر منفی بر توسعه همکاری‌ها در این زمینه دارند. از سال ۲۰۱۱ اصلی‌ترین منطقه‌ای که در آن روابط روسیه و ترکیه تقابل پیدا کرد منطقه خاورمیانه بود. تمایل ترکیه برای رهبری منطقه در قلمروی امپراتوری عثمانی سابق و همچنین مشارکت روسیه در روندهای منطقه‌ای منجر به تحول روابط دوجانبه شد (Бдоян Давид Гургенович, 2016: 69).

ظهور مفاهیم «ژرفای راهبردی» و «مشکلات صفر با همسایگان» توسط داوود اوغلو نشان داد که سیاست منطقه‌ای جدید ترکیه پایه‌های فکری عمیقی دارد که بر حافظه تاریخی مردم متکی است و فرصت‌های نظامی-اقتصادی و جمعیتی ترکیه را افزایش داده است (داوود اوغلو، ۱۳۹۱: ۷۷). این نگرش باعث شروع روند بازنگری موقعیت ترکیه و نقش آن در جهان شد و باعث جاه‌طلبی ترکیه و اقدامات قاطع آن در رابطه با دولت‌های منطقه و فراتر از آن شد. در همین زمان، این مفاهیم اساس سیاست خارجی ترکیه پس از به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه در سال ۲۰۰۲ را تشکیل دادند و تا سال ۲۰۱۱، یعنی مرحله اول حکومت این حزب، این سیاست ادامه داشت و تأثیر منفی بر تعمیق همکاری‌های روسیه و ترکیه در بسیاری از زمینه‌ها به‌ویژه در حوزه انرژی که مهم‌ترین حوزه بود نداشت.

روابط روسیه و ترکیه در زمینه انرژی به‌نوبه خود تأثیر مثبتی بر همکاری‌های سیاسی دوجانبه گذاشت. با این حال در این زمینه نیز اختلافاتی وجود دارد که در پروژه‌های رقابتی در زمینه حمل‌ونقل منابع انرژی با دور زدن روسیه بیشتر به چشم می‌خورد و ترکیه برای اجرایی شدن آن‌ها گام‌های عملی و مشارکت فعالانه دارد. پتانسیل نفت و گاز روسیه و موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مطلوب ترکیه برای حمل‌ونقل این منابع شرایطی مطلوب برای همکاری در این زمینه به‌ویژه اکنون که وضعیت اوکراین نامعلوم است و روسیه به ترکیه به‌عنوان یک راهروی جایگزین برای حمل‌ونقل نفت و گاز به کشورهای اروپایی نگاه می‌کند فراهم آورده است (Шангараев, 2022: 135).

علاوه بر این، ترکیه قصد دارد وابستگی خود به صادرات منابع انرژی را با ساخت نیروگاه هسته‌ای کاهش دهد و در این رابطه به فناوری هسته‌ای روس‌ها علاقه‌مند است؛ بنابراین، انرژی می‌تواند عرصه‌ای درازمدت و امیدوارکننده در همکاری‌های روسیه و ترکیه باشد. همچنین در نتیجه تعاملات منطقه‌ای روسیه و ترکیه دیدگاه‌های متفاوت ژئوپلیتیکی که ریشه‌های تاریخی

دارند مؤثرند. این اختلاف دیدگاه‌ها به مسائلی چون وضعیت اوکراین و کریمه، تعاملات ترکیه با دولت‌های آسیای مرکزی و قفقاز و همچنین تعاملات ترکیه با مسلمان‌های روسیه، مشکل همکاری در منطقه دریای سیاه و درگیری‌های سوریه و تفاوت دیدگاه‌ها در خاورمیانه به‌طور کلی و برخی مسائل منطقه‌ای دیگر و مسائل بین‌المللی مربوط می‌شد.

اقتصاد، تجارت و انرژی زمینه‌های اصلی همکاری بین دو کشور است که در شرایط کنونی اثرات مثبت خود را بر روابط سیاسی می‌گذارند. با وجود این، روابط اقتصادی نزدیک قادر نیستند اختلافات جدی در بسیاری از مسائل بین‌المللی را خنثی سازند. با توجه به وضعیت پیچیده جهانی و منطقه‌ای و منافع سیاسی و اقتصادی، با اطمینان می‌توان گفت که تحول روابط روسیه و ترکیه در آینده نیز ادامه خواهد یافت و با افت‌وخیزهایی همراه خواهد بود. تاریخ مبارزه ترکیه برای رهبری منطقه‌ای نشان داد با وجود اختلافات جدی در دیدگاه‌های روسیه و ترکیه در منطقه، در دوره‌هایی همگرایی دیدگاه‌ها باعث شده نقش ترکیه در منطقه تقویت شود. در این شرایط که موقعیت ژئوپلیتیکی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است، این دو کشور وارد یک رقابت منطقه‌ای جدی شده‌اند و این امر باعث همکاری دوجانبه در تمامی مراحل توسعه روابط دوجانبه شده است. در این رابطه تکمیل روابط دوجانبه برجسته‌تر از همه در منطقه به چشم می‌خورد؛ یعنی جایی که هر دو کشور دارای منافع تاریخی هستند.

روسیه منفعی چون اطمینان از پایداری نظام روابط بین‌الملل، جلوگیری از تغییر رژیم‌ها و دخالت در کشورها بدون موافقت شورای امنیت سازمان ملل متحد، اطمینان از ثبات داخلی و خنثی‌سازی تهدیدات و خروج آن‌ها از منطقه، ارتقای اهمیت و نقش خود در منطقه و جهان، پشتیبانی از کشورهای دوست و ایجاد یک اتحاد ژئوپلیتیکی بلندمدت، تأمین حضور نظامی خود در سوریه و تبدیل آن به پایگاه ژئوپلیتیک بلندمدت خود در منطقه، تقویت روابط دوستانه و همکاری با ایران، مصر، عراق و کردهای عراق و سوریه و حفظ روابط انعطاف‌پذیر با اسرائیل و ایجاد روابط عملی با عربستان سعودی و سایر پادشاهی‌های خلیج فارس و افزایش علاقه به محصولات نظامی - صنعتی روسیه در کشورهای منطقه را برای خود تعریف کرده است (Бдоян (Давид Гургенович, 2016: 71).

ترکیه نیز با تغییراتی که در سیاست خارجی منطقه‌ای و بین‌المللی خود ایجاد کرده به دنبال منافع جدید چون انجام یک سیاست خارجی مستقل در منطقه، ایجاد رهبری منطقه‌ای در

سرزمین‌های امپراتوری عثمانی سابق و تقویت موقعیت خود در دیگر مناطق مجاور و به‌طور کلی در جهان، گسترش مرزهای ترکیه با هزینه سوریه و عراق منطبق با «پیمان ملی ترکیه» که در سال ۱۹۲۰ تصویب شده، ایجاد «منطقه حائل» در مرز ترکیه و سوریه تحت کنترل مخالفان دولت سوریه، خنثی‌سازی تهدید کردها، جلوگیری از تقویت آن‌ها و ایجاد نهادهای دولتی، همکاری با کشورهای منطقه در زمینه تجاری، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی و متنوع‌سازی منابع انرژی دریافتی با هزینه کشورهای منطقه و مشارکت فعال در پروژه‌های ترانزیتی در راستای حمل‌ونقل این منابع و همچنین تلاش برای تبدیل شدن به اصلی‌ترین کانال انتقال منابع دریای خزر و منطقه قفقاز به اروپا و به‌طور کلی تقویت نقش ترانزیتی خود است (Komaravtseva, 2022: 91)؛ اما این منافع در برخی موارد با یکدیگر تضاد دارند و از این‌رو، روابط مسکو و آنکارا را دستخوش بحران می‌سازند.

وقتی منافع دو کشور در منطقه ترسیم می‌شود و این منافع در اسناد بالادستی مانند سند استراتژی امنیت ملی و سند سیاست خارجی تعریف می‌شوند، بدیهی است که اختلاف دیدگاه‌ها و تضاد منافع باعث واگرایی روابط دو کشور و همخوانی منافع باعث همکاری و همگرایی دو کشور در تحصیل منافع مشترک شود. در حال حاضر با تعریفی که دو کشور از منافع خود دارند، اختلاف‌نظرها و تضاد منافع زیر در روابط دو کشور مشهود است.

روسیه به حفظ ساختار موجود در جهان و اهمیت حقوق بین‌الملل علاقه‌مند است؛ اما ترکیه از سرنگونی حکومت‌ها در زمان وقوع «بهار عربی» اظهار رضایت می‌کرد و معتقد بود برخی توافقات بین‌المللی در ابتدا در اواسط قرن بیستم به امضا رسیده‌اند که ناقص و ناعادلانه‌اند. ترکیه خاورمیانه را به‌عنوان منطقه نفوذ خود می‌شناسد و تلاش می‌کند به رهبری منطقه‌ای برسد؛ اما روسیه تلاش می‌کند موقعیت خود را در منطقه در یک چشم‌انداز درازمدت تقویت کند.

در یکی از مهم‌ترین موضوع‌ها، دولت روسیه از اقدامات رهبری فعلی سوریه حمایت و تلاش کرده تا سوریه را به قلمروی انحصاری نفوذ خود در منطقه تبدیل سازد. در مقابل، ترکیه از ۲۰۱۰ در آرزوی سرنگونی بشار اسد، حمایت از مخالفان سوری و تلاش برای ایجاد منطقه حائل در مرز جنوبی خود و تقویت نفوذ خود در این دولت را داشته است؛ اگرچه با تثبیت نظام سیاسی سوریه، در حال حاضر آنکارا به دنبال بازگشت به روابط و همکاری‌های پیش از ۲۰۱۰ با دولت دمشق است. ترکیه گروه‌های مسلح‌گرد را به‌عنوان یکی از تهدیدات اصلی برای امنیت ملی خود

می‌بیند؛ اما روسیه تنها به سازمان‌های تروریستی از جمله داعش به‌عنوان تهدید می‌نگرد و کردها را نیرویی علیه داعش تعریف می‌کند. در مسائل مربوط به انرژی ترکیه سعی می‌کند وابستگی خود به روسیه را به‌وسیله تنوع‌بخشی به منابع و مشارکت در پروژه‌های حمل‌ونقل و رقابت با روسیه کاهش دهد، به‌ویژه احداث خط لوله برای انتقال انرژی از کشورهای ایران، اسرائیل، آذربایجان، قزاقستان و ترکمنستان به بازار اروپا؛ اما روسیه نیز به‌نوبه خود تلاش کرده انرژی به‌عنوان یک منبع ثابت و پایدار درآمد ارزی را حفظ و همچنین از آن به‌عنوان یک ابزار اقتصادی در سیاست خارجی برای نفوذ در ترکیه و دیگر کشورها استفاده کند (Бдоян Давид Гургенович, 2016: 72).

اولویت‌های امنیت ملی روسیه در دهه‌های اخیر شامل مبارزه با تروریسم و افراطی‌گرایی و جلوگیری از دستیابی گروه‌های تروریستی به سلاح‌های مخرب به‌ویژه سلاح اتمی، کشورهای مشترک‌المنافع به‌ویژه در حوزه قفقاز، تأمین انحصاری انرژی اروپا، حفظ ثبات در خاورمیانه و حفظ حاکمیت فعلی سوریه و تبدیل سوریه به‌عنوان منطقه راهبردی و ژئوپلیتیک روسیه و جلوگیری از توسعه زیرساخت‌های ناتو در اطراف مرزهای روسیه بوده است (Шангараев, 2022: 48). از این‌رو، در بیشتر اولویت‌های امنیت ملی روسیه به‌نوعی می‌توان گفت اختلاف دیدگاه‌هایی بین دو کشور وجود دارد.

همچنین، فعالیت‌های فرهنگی و سیاسی و اقتصادی ترکیه در کشورهای مشترک‌المنافع و تحریک آن‌ها علیه روسیه تهدیدی علیه امنیت ملی روسیه محسوب می‌شود که ترکیه این اقدامات را به‌ویژه در خصوص کشورهای قفقاز جنوبی و به‌ویژه آذربایجان انجام می‌دهد. هرچند تأمین انرژی اروپا و احداث خطوط لوله‌های جدید برای انتقال منابع نفت و گاز به اروپا با دور زدن روسیه از خطوط قرمز روسیه محسوب می‌شود و تهدیدی علیه منافع ملی و امنیت ملی روسیه قلمداد می‌شود، اما در سال‌های اخیر تلاش کشورهای اروپایی و ترکیه بر این امر متمرکز شده و ترکیه نقشی محوری در به ثمر نشستن این تلاش‌ها دارد. روسیه همیشه توسعه زیرساخت‌های ناتو به اطراف مرزهای روسیه را تهدیدی جدی علیه امنیت ملی خود قلمداد می‌کند؛ ولی ترکیه یکی از اعضای ناتو است و می‌تواند تهدیدی علیه امنیت ملی روسیه محسوب شود. اما روسیه تلاش کرده با تقویت روابط خود با اعضای ناتو مانند ترکیه و آلمان و انعقاد قراردادهای مهم انرژی با آن‌ها، ناتو را دچار اختلافات داخلی کند و مانع از انسجام اعضای آن شود.

۷. نتیجه‌گیری

با بررسی و تحلیل انجام شده در مورد فرضیه پژوهش می‌توان نتیجه گرفت ترکیه جایگاهی ویژه در سیاست امنیتی روسیه و در سطوح دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی دارد که سطح منطقه‌ای این روابط بسیار مهم‌تر از دو سطح دیگر است. این وضعیت پس از جنگ اوکراین و از سال ۲۰۲۲ بسیار اهمیت یافته است؛ به طوری که ترکیه با وجود قرار داشتن در چارچوب همکاری‌های غربی در حمایت از اوکراین، هم‌زمان با رقمی بیش از ۶۰ میلیارد دلار تجارت با روسیه، سومین شریک بزرگ این کشور از نظر روابط اقتصادی است و نقش میانجی‌گرانه مهمی در مسائلی چون مبادله اسرا و انتقال غلات از اوکراین به بازارهای جهانی را بازی می‌کند.

در حقیقت، هرچند منافع ترکیه و روسیه در مواردی دچار اختلافات و تناقض‌های اساسی است و به خودی خود این اختلافات باعث شده ترکیه تهدیدی علیه منافع و امنیت ملی روسیه در نظر گرفته شود، اما روسیه تلاش کرده با کم‌رنگ کردن زمینه‌های واگرایی در روابط دو کشور و تقویت حوزه‌های همگرایی، به نوعی از تأثیر جنبه‌های منفی تهدید ترکیه بکاهد و روابط با این کشور را در راستای منافع ملی خود توسعه دهد؛ اما در هر صورت بی‌ثباتی منطقه‌ای و جهانی تأثیر منفی خود را در روابط روسیه و ترکیه گذاشته است. در این شرایط، برای جلوگیری از تحول منفی روابط روسیه و ترکیه در آینده، مسکو و آنکارا بایستی گفت‌وگوهای بین‌دولتی پایدار و مداومی برای جست‌وجوی منافع مشترک داشته باشند و این موضوعی است که روند تعاملات دو کشور ضرورت آن را نشان داده است.

از نظر تاریخی در روابط روسیه و ترکیه ثبات و تداوم وجود ندارد، بلکه فراز و نشیب‌های چشمگیری قابل مشاهده است. در این راستا به نظر می‌رسد هرگونه قرارداد مهم و یا پروژه درازمدت و استراتژیک در تعاملات دو طرف در معرض خطرات جدی قرار دارد. با توجه به ویژگی‌های تاریخی و موقعیت ژئوپلیتیک روسیه و ترکیه و همچنین بازنگری ترکیه در موقعیت و نقش خود در منطقه و جهان، رقابت منطقه‌ای در آینده نیز ادامه می‌یابد. در روابط روسیه و ترکیه عوامل ژئوپلیتیک تأثیر قابل توجهی بر عوامل اقتصادی دارند. یک ویژگی سیاست خارجی ترکیه تعادل بین بازیگران منطقه‌ای و جهانی تأثیرگذار برای دریافت حداکثر منافع و مزایای نظامی، سیاسی و اقتصادی از دولت‌های مختلف است. این سیاست در واقع «بالش نرم» نام دارد که ترکیه

از طریق آن انواع سلاح‌های اساسی را از آمریکا و منابع انرژی و فناوری هسته‌ای را از روسیه دریافت کرده است. ترکیه با همین سیاست توانسته موافقت روسیه برای فروش سامانه پدافندی اس-۴۰۰ را به دست آورد. روسیه و ترکیه قادر به رسیدن به سطح بالایی از همکاری‌ها در زمینه‌ها و فرایندهایی هستند که منافع آن‌ها یکسان است.

با توجه به بحث‌های ارائه‌شده، می‌توان دریافت که تا سال‌های آینده و به‌طور مشخص تا زمان تداوم جنگ اوکراین، روسیه همچنان به روابط گسترده با ترکیه نیاز دارد و هرگونه چرخشی در این روابط به نفع غرب، می‌تواند روسیه را در فشارهای مضاعفی قرار دهد. در عین حال، به‌رغم برخورداری روسیه از ابزارهای لازم و البته محدود برای فشار بر ترکیه و نیز با وجود تشویق‌ها و تطمیع‌های طرف غربی برای گسستن روابط ترکیه از روسیه و ایفای نقش تهدید تمام‌عیار برای آن کشور، اما آنکارا هم به‌خاطر منافع گسترده در روابط با روسیه و هم به‌خاطر مخاطرات ناشی از فشارهای این کشور، به تداوم نقش فعلی خود در تعاملات با روسیه ادامه خواهد داد.

منابع

الف. فارسی

- اسلدن، جیمز؛ وسر، بکا، کانابل، بن؛ گرند کلمنت، سارا. (۱۳۹۸). «راهبرد روسیه در خاورمیانه». در سیاست خارجی روسیه خارج دور، گردآوری و ترجمه سعید خاوری‌نژاد، تهران: مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- برچیل، اسکات؛ لینکلتر، اندرو؛ دانلی، جک؛ پترسن، ماتیو. (۱۳۹۳). نظریه‌های روابط بین‌الملل. ترجمه سجاد حیدری‌فرد، تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
- بیچف، دیمیتار. (۱۴۰۰). «روسیه و ترکیه: میثاق و محدودیت‌های مشارکت». در بازگشت روسیه به خاورمیانه، نیکو پوپسکو و استانیسلاو سکریزو، ترجمه محمدحسین فاضل‌زرنندی، تهران، نشر ثالث.
- جلیلوند، محسن. (۱۳۹۳). «تهدیدات نوین در دکترین نظامی نوین روسیه». مرکز بین‌المللی مطالعات صلح، در دسترس در: <https://peace-ipsc.org/fa>
- داوود اوغلو، احمد. (۱۳۹۱). عمق راهبردی؛ موقعیت ترکیه در صحنه بین‌المللی. ترجمه محمدحسین نوحی‌نژاد ممقانی، تهران: امیرکبیر.

کریمی، جهانگیر (۱۳۸۸)، دکترین نظامی روسیه، تهران: انتشارات دانشگاه امام حسین^(ع).

کرمی، جهانگیر؛ نجفی، زینب. (۱۳۹۰). «همکاری‌های روسیه و ترکیه: هدف‌ها، گستره و چشم‌اندازها». *مطالعات اوراسیایی مرکزی*، ۴(۹)، ۷۸-۵۹.

مرشایمر، جان. (۱۳۸۸). *تراژدی سیاست قدرت‌های بزرگ*. ترجمه غلامعلی چگنی‌زاده، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

مشیرزاده، حمیرا. (۱۳۹۴). *تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل*. تهران: انتشارات سمت.

ب. روسی

- Kremlin. (2016). Внесены изменения в Указ о мерах по обеспечению национальной безопасности России и защите граждан России от преступных и иных противоправных действий и о применении специальных экономических мер в отношении Турции. Retrieved April 20, 2024, from <http://kremlin.ru/events/president/news/52300>
- Анастасия Анушевская. (2015, November 25). Военно-воздушные силы Турции: справка. Retrieved April 20, 2024, from https://aif.ru/dontknows/file/voenno-vozdushnye_sily_turcii_spravka
- Бдоян Давид Гургенович. (2016). Трансформация российско-турецких отношений в условиях борьбы Турции за региональное лидерство (2002-2017 гг).
- Визит в Турцию. 5-6 декабря 2004 г. // Официальный сайт Президента РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/events/president/trips/45544> (accessed: 18.02.2017).
- Военно-воздушные силы Турции: справка. «Аргументы и факты» 25.11.2015.
- Ганиев, Т. А.; Бондарь, Ю. М.; & Карякин, В. В. (2021). Специальное страноведение. Турецкая Республика.
- Гурьев А.А. Партия справедливости и развития Турции: три года у власти. 01.12.2005. // Российское информационное агентство iran.ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.iran.ru/news/analytics/35721/Partiya_spravedlivosti_i_razvitiya_Turcii_tri_goda_u_vlast_i (дата обращения: 18.02.2017).
- доступа: <http://kremlin.ru/events/president/news/52300> (дата обращения: 27.02.2017).
- Заблотский, А.; & Ларинцев, В. (2016). Потери дальних разведчиков Люфтваффе на Восточном фронте в 1942 г. *Авиационная энциклопедия «Уголок неба»* [Электронный ресурс] // режим доступа: <http://www.airwar.ru/history/av2ww/axis/luftloss1/luftloss42.html> (дата обращения: 15.02.2016).
- Зиганшин М.К. Российско-турецкие отношения на современном этапе (о визите министра иностранных дел Турции). // ИИИиБВ ИВ РАН. Турция в новых геополитических условиях (материалы круглого стола март 2004 г.). Ответственный редактор Н.Ю.Ульченко. - С. 5.
- Кантемиров, А. В. (2001). Экономические отношения Турции со странами Закавказья. *Востоковедный сборник*, (2), 161–166.
- Комаревцева, Н. С. (2022). ПОЛИТИКА ТУРЕЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ В ОТНОШЕНИИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.
- Маркедонов, С. М. (2016). Российско-турецкие отношения и проблемы безопасности Кавказского региона. *Россия в глобальной политике*, 30.
- Официальный визит в Турцию 12.05.2010. // Официальный сайт Президента РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kremlin.ru/events/president/trips/7731> (дата обращения: 17.02.2017).
- Рог В.В., Бабичев С. *Авиация НАТО на Балканах*. - *Авиационная энциклопедия «Уголок неба»*.

- Стародубцев И.И. Особенности и перспективы российско-турецкого сотрудничества в строительной сфере. 19.12.2016. // РСМД [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=8503#top-content (дата обращения: 20.02.2017).
- Сыздыкова, Ж. С. (1999). Особенности региональной политики Турции. М.: Историко-просветительское общество Москвы.
- Тимохин В. Анкара: смена вех? // Газета «Красная звезда» 27 августа 2007 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://old.redstar.ru/2008/08/27_08/5_04.html (дата обращения: 20.12.2016).
- Ульченко, Наталия Юрьевна; & Шлыков, Павел Вячеславович. (2014). Динамика российско-турецких отношений в условиях нарастания глобальной нестабильности. Федеральное государственное бюджетное учреждение науки Институт.
- Фёдоров К. ВВС Турции: агрессивный экспансионизм в действии. Еженед. «Война и мир» 2015.
- Шангарав, Руслан Насимович. (2022). РОССИЯ ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ ТУРЦИИ. 5.5. 4. М.: Дипломатическая академия Министерства иностранных дел Российской.

References

- Bichev, D. (2021). "Russia and Türkiye: Covenant and Partnership Limits". In *Russia's return to the Middle East*, Popescu, N. & Secieru, S., translated by Fazel Zarandi, M. H., Tehran: Sales Pub. [In Persian].
- Burchill, S. (2014). *Theories of international relation*. translated by Heydarifard, S., Tehran: Jahad Daneshgahi Pub. [In Persian].
- Davutoglu, A. (2012). *Strategic depth: Turkey's international position*. translated by Nouhi nejhada, M. H., Tehran: AmirKabir. [In Persian].
- Jalilvand, M. (2013). "New threats in Russia's new military doctrine". International Center for Peace Studies, [In Persian]. available at: <https://peace-ipsc.org/fa>
- Karami, J. & Nadjafi, Z. (2011). "Russia-Turkey Cooperation: Objectives, Scope and Outlook". *Central Eurasia Studies*, 4(9), 59-78. [In Persian].
- Karmi, J. (2009). *Russian military doctrine*. Tehran: Imam Hossein University Press. [In Persian].
- Mearsheimer, J. (2009). *The tragedy of great power politics*. translated by Chaganizade, G, Tehra: Center for Political and International Studies. [In Persian].
- Moshirzadeh, H. (2015). *Evolution in theories of international relations*. Tehran: Samt Pub. [In Persian].
- Sladden, J.; Wasser, B.; Connable, B. & Grand-Clement, S. (2017). "Russian Strategy in the Middle East". In *Russia's foreign policy*, compiled and translated by Khavarinejad, S., Tehran: Center for Political and International Studies. [In Persian].
- The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. (2023). "The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation". Approved by Decree of the President of the Russian Federation, No. 229, March 31, 2023. Available at: https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1860586/
- "Vladimir Putin met with Turkish Prime Minister Recep Tayyip Erdogan". (2005). Available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/33756>
- TURKISH Statistical Institute. (2014). In: <http://www.turkstat.gov.tr>
- Weitz, R. (2010). "Russian-Turkish Relations: Steadfast and Changing". *Mediterranean Quarterly*, 21(3). https://www.academia.edu/7485026/Russian_Turkish_Relations_Steadfast_and_Changing